

A hit és a tények

Az írói nagyság csak felerészben azonosítható az esztétikailag érvényesített tehetséggel; a másik felerészt azon mérhetjük, mire fordítja, „áldozza“ tehetségét, magyarul: mit és mennyit vállal a köz gondjaiból az egyén, rendkívüli adottságai ellenére elfogadja-e a múltszázadi-ósdin hangzó, időszerűségét mégis mindegyre bizonyító, jelszót, a „közteherviselés“-t. Bármennyire húzzák is az orrukat napjainkban a világosultabb elmék, a nagyra-tekintők, mifelénk, Közép-Kelet-Európában nem változott, nem változhatott az esztétikai törvény. A Petőfié, az Adyé. Ady versét — Ady aktualitását — magyarázván írja Illyés Gyula: „Messiás milliónyi lehet, sőt kívánatos, de még tisztesség és logika dolga is, hogy akár milliónál több legyen, mert mindenki Messiás itt, aki meg akarja váltani ezt a népet.“ A megváltásról, nemcsak egy nép, de az emberiség megváltásáról mondja el újra és újra a véleményét Illyés Gyula is, hetvenöt évével fiatalokat szegényítő szenvedéllyel. Ugy ismételve, újítva meg Petőfi-hitét, hogy vigyázó szemét kortársaira, a korra veti.

Verseik, drámák, esszék bizonyágtételei közben született meg egy összefoglaló kordokumentum, amely ugyan a szerény „emlékezés“ minősítést kapta, hatóköre, tanulságai azonban messze meghaladják az életrajz kereteit. *Beatrice apródjai* címen egy esztendeje követhetjük figyelemmel a *Kortársban* Illyés visszaemlékezésének fejezeteit (az első közlemény, 1976 novemberében, még a *Fejezet Beatricéről* címet kapta). Ki ez a Beatrice, mi köze lehet Dante halhatatlan kedveséhez a pusztafinak? „Egy Botticelli módra angyalian szép, nyílt tekintetű“ südő lány arca s a zsenge ifjú korból örözt mozgalmi emlékek együtt tolnak föl az emlékezetből, a Tanácsköztársaság leverése utáni hetekből-hónapokból, amikor a még nevesincs Vörös Segély megbízásából a budapesti diák a bajbajutottak hozzátartozóit járja. „Az a Beatrice ott a vasutasházban számomra nem égi teremtmény volt. Még emlékét idézgetve sem.“ S hogy valóban mennyire földiek, evilágiak a most fölidézett emlékek, azt a hozzájuk fűződő gondolattársításokban érzékeljük. Mint korábbi emlékezéseiben (a *Puszták népe* óta), ezúttal is jelentős teret szentel az író a családnak, a rokonság megjelenítésének, azzal a különbséggel, hogy itt Cecéről Budapestre, az Angyalföldre, a rohamosan iparosodó — s a faluról érkező fiatal gyáristákat és értelmiségieket a munkásmozgalmába bekapcsoló — nagyvárosra tolódik át a hangsúly.

Bágyoni Szabó István felvétele (1973. január)

A szorgos életrajzírók kikutatják majd, a részleteket illetően mennyire pontos az írói emlékezet. Illyés maga is tudja: „A memória-irodalom igen kényes műfaj. Néha — itt például — majdnem a regénybeli párbeszédre téved a toll. Vagyis — mivel képtelen a valóságot oknyomozói közelséggel, azaz a szükséges mikroszkopikus hitellel fölidézni — regényesít, azaz alakít, óhatatlanul.“ A naturalista festői hűség helyett lényegi — történelmi — hűsésre törekszik az arcképfestésben. Es egyszerűcsak így kiált fel: „Ahogy nézem, a végén még korunkszerintien modern regényben bújik ki a tollam alól. [...] Föladatomul azt érezvén, hogy egy korszaknak, egy korosztálynyi időnek valamiféle lényegét sajtoljam ki, az olvasó tán követ abban az eljárásban, hogy figyelmem nem az időrend; hisz e merőben külsőséges rend összetörése segíti sokszor még a történést is a kor valódi tartalmának kisajtolásához.“ Így kerülnek aztán egymás mellé ötven év élményel, vívódásai, kérdései és válaszai. („Mikortól fogva nézheti az ember felelősséggel múltját? Azt hiszem, 1919 októberétől tekinthetem magam olyan emberi lénynek, akivel ma is szót cserélhetnék; akihez mintegy visszaszólhatnék ebből az 1975-ös őszből, amikor eszembe jutott ezeket a sorokat papírra vetni.“) Így lesz a költői-prózaí multidézésből esszé, vitairat a jelennek.

A résztől az egész felé halad Illyés Gyula — a tudós szociológus és a költő komolyságával. Rácegrespusztától Párizsig, hogy aztán a világ (tegnapi) fővárosából visszatérjen szülőföldjére. E sokféle tapasztalat birtokában tud érdemben vitakozni egykori mesterével, Babitscal is haza és haladás, európaiság és erkölcs viszonyáról, el egészen a konkrét következtetésekig. És e gazdag tapasztalat mondja ki a hetvenöt éves mesterrel: „Hit nélkül nem lehet jövőt alakítani. De először is a tényeknek kell hinni, mégpedig abban a sorrendben, ahogy egymásra következnek!“ És: „Ne essünk mi is a szavak fetisizálásába, mert — mikor jutunk el akkor a valóságtartalmuknak megvilágításához; vagyis igazi leleplezésükhöz?“

Egy esztendő híján fél évszázada, 1928-ban jelent meg Illyés első frása a Korunkban (*A köztársaság jövője*)*. Aligha köszönhetnének méltóbban folyóiratunk egyik legrégebbi, hozzánk ma is hűséges munkatársát, mint a *Beatrice apródjai* izgalmas fejezetével, magyarázatul egyben a népi írástudó s a két háború közötti marxista orgánium szükségszerű találkozására.

Kántor Lajos

ILLYÉS GYULA

Szabadegyetem

A történelemlétkönyvek térképmellékletein színes határvonalak mutatják egy-egy hódító néptörzsnek, vallásnak vagy népbetegségnek előrenyomulását és visszahúzódását; mint például a mongolokét, az iszlámét, a pestiséét.

Nem igényelne mélyebb előtanulmányt, s így kínálkozó föladat lenne megszerkeszteni mondjuk Európának azt a történelmi térképét, hogy hol milyen mértékben s mikortól meddig, milyen eszközökkel tombolt az a hajlam, hogy az emberek ütlegeljék egymást. A délkörök szerint fölrajzolva ez a vonal keletről nyugatra mozog; filológiai nyomok, a kancsuka, a nagajka, a bikacsók s az egyéb kínai, mongol, tatár sújtóeszközök nevének terjedése szerint. Sík vidéken ősidőktől fogva összehasonlíthatatlanul többet vertek, mint magaslaton: a hegy és az erdő menekülési helyet kínál. Az erre is figyelmes külföldi utazók a Szarmata-síkságot, a Havasalföldet s a Kárpát-medencét jelölik, mint ahol a legtöbb ütlegelés folyt. Nem csupán az urak s a felsőbb osztálybeliek verték s verették az alattuk levőket. A szolgák is irgalmatlanul püfölték egymást. A családtagok, a testvérek, a házastársak is.

Egyházi leiratok, prédikációs könyvek és megemlékezések tanúsítják, hogy ugyanezekben a tájakon mutatható ki legsűrűbben a hangbeli érintkezés durvasága, az ocsmány beszéd, a trágár szóhasználat, valamint — amit az egyház különösen felró — a szenteknek, az Istenyának, de még magának az Istennek is feltelmes káromlása. A protestantizmus ennek mintha kezdetben némi időre gátat vetett

* Jordáky Lajos cikke (*A költő és a régi Korunk*. Igaz Szó, 1972. 10.) nem tud erről a közleményről, Illyés és a Korunk kapcsolatát így csak 1929-től számítja.